

ZRÍNYI MIKLÓS KANIZSA ELŐTT 1664-BEN.

(Egy rajzmelléklettel.)

A XVII. század második felében megindult és később oly fényes véget ért nagy török háborúnak nem érdektelen bevezetését képezik ama harcok, melyekben a főszerepet *Zrínyi Miklós*, a költő és hadvezér, a szigetvári hős, a magyar Leonidas nem kevésbé dicsőséges dédunokája vitte.

Szándékunkban áll, hogy a magyar nemzet e jeles vitézének, a magyar hadtörténelem e kiváló alakjának életével, működésével és katonai irodalmi tevékenységével közelebb tüzetesen foglalkozunk; addig is azonban, míg ez megtörténhetik, eseményekben gazdag életéből kiválogatunk egyes részleteket, hogy azok szélesebb körökben is ismeretesebbekké váljanak.

A jelen alkalommal bemutatthatjuk Kanizsa várának Zrínyi Miklós által — *Hohenlohe* gróf német és *Strozzi* gróf osztrák tábornokokkal együttesen — végrehajtott ostromlását. Kanizsa ostroma nem fűzött ugyan újabb babérokat Zrínyi homlokára, de ez egyetlen vállalata, mely sikert nem eredményezett, az egyetlen, melyet a visszavonulásairól hírneves osztrák generális, *Montecuccoli*, a magyar vezérnek szemére lobbanthatott; valószínű, hogy a vállalat balsikere volt az ok, mely miatt ez érdekes hadtörténelmi részlettel eddig még senki sem foglalkozott; pedig azt hihetnők, hogy az egyetlen csorba, mely egy dicsőségben gazdag hős hírnevét esett, az érdeklődést még inkább felköltheti, mint a diadalok, melyek úgy a történet idejében, mint azóta is közbámúlat tárgyai valának.

E kis dolgozatban ezúttal csak a kanizsai események előadására szorítkozunk, mert bővebb fejtegetésre terünk nincs; de

fönntartjuk magunknak, hogy a kanizsai ostrom jelentőségét és Zrínyinek ez alkalommal tanúsított magatartását egy más dolgozatban kellő világításba helyezzük s a magyar hadtörténelem e derék bajnoka ellen emelt vádak megdöntését megkíséreljük.

A kanizsai ostromot megelőző eseményeket a következőkbe vonhatjuk össze :

Az 1663. év, a császári hadseregnek majdnem szeme láttára török kézre juttatá *Érsekújvárt*; míg Montecuccoli, a császári fővezér, az eseményeket összetett kézzel nézte, Zrínyi Miklós horvátországi bán a török elleni küzdelemben lázas tevékenységet fejtett ki; nem elégedve meg a fényes győzelemmel, melyet *Zrinyivárnál* 10,000 török fölött nyert, portyázó hadaival Budáig, sőt Esztergomig hatolt s a töröknek mindenütt érzékeny veszteségeket okozott; majd ismét a Muraközbe tért vissza és a *Mura* folyónál egy 16,000 főnyi török sereget kényszerített bátor támadásával a visszavonulásra, mi által nemcsak a Muraközt, de egész Styriát megmentette.

A császári haditanács, a Zrínyi ellen táplált bizalmatlanság daczára kénytelen volt a magyar fővezérnek, kit fényes győzelmek babérkoszorúja ékesített, a török háború ügyeibe nagyobb befolyást engedni; a tanácskozások eredménye az *1664-ik évi téli* — vagy mint másképp nevezni szokták — *drávai* vagy *eszéki hadjárat* volt, mely, Montecuccoli minden ellenzése daczára, 1664. január havában megindult.

A téli hadjáratra szánt hadseregnél Zrínyi Miklós gróf, horvátországi bán, 15—16,000 főnyi magyar-horvát, *Hohenlohe* Gyula gróf német tábornok 9000 főnyi német birodalmi sereggel rendelkezett.¹⁾ A két fővezér egymástól független vala, de a császár és a hadi tanács által egyetértő közös működésre utasított. Kétes esetekben a döntés Zrínyi Miklóst, mint horvátországi bánt s a nagyobb sereg vezérét illette.

Hohenlohe serege 1664 január hó 20-án lépte át a Mura

¹⁾ Pauler Gyula «Zrínyi és Montecuccoli» című, a Budapesti Szemle 1867-iki évfolyamában közölt jeles tanulmányában 18,000, felében magyar, felében német seregről szól s ez adatot, úgy gondoljuk, a Theatrum Europæumból veszi; a mi adataink osztrák hivatalos forrásokból erednek.

folyót s ott egyesült Zrínyi s az ehhez csatlakozó magyar urak¹⁾ csapataival. Január 21-én a sereg *Berzencze* alá érkezett s mivel a török őrség már másnap alkudozást ajánlott, a vár 23-án nagyobb nehézség nélkül elfoglaltatott; ugyanez történt 25-én *Babocsával*. A sereg tovább haladván, 27-én 1000 lépésre vonúlt el Szigetvár előtt és 28-án Pécs alá ért; e város 29-én rohammal elfoglaltatott, de a török védő őrség a várba vonulván vissza, erősen tartá magát; a vezérek ennél fogva akként egyeztek meg, hogy Hohenlohe Pécsset fogja ostromolni, míg Zrínyi a híres eszéki híd föléletésére indul.

Január hó 31-én indult meg Zrínyi Eszék felé, a hidat, mely még a nagy Szulejmán által építtetett, fölégette s hat nap múlva ismét Pécs alá tért vissza, melynek ostroma még mindig folyt. Ekkor a hadak és azok vezérei között vizsály támadt, mely az ostrom félbenhagyását eredményezte. A város fölgújtatott s a sereg visszavonúlt. Útközben az egyesült hadak megvevék még Segesdet s február 15-én Zrínyivárra visszaérve, a két sereg ismét szétvált.²⁾

Ha e hadjárat eredménye nem vala is nagy, de felköltötte ismét a bizalmat a keresztény fegyverek szerencsében s így tekintve, hogy alig 200 főnyi veszteségbe került s három vár birtokba vételét, a híres eszéki híd föléletését és tömérdek zsákmányt eredményezett, bizonyára megérdemelte volna, hogy osztatlan tetszésben részesüljön. Részesült is. Kivételt csak Montecuccoli és pártja képezett, kik semmi alkalmat el nem mulasztának, hogy a hadjáratról fitymáló észrevételeiket meg ne tegyék.

A császárra és a külföldre különösen nagy hatással volt a hadjárat szerencsés kimenetelének híre, minek folytán az 1664-ik év márczius havában Regensburgban tartott tanácskozásokban Zrínyire s abbeli véleményére, hogy az egész Dunántúl legfontosabb vára Kanizsa mielőbb visszavétessek, kiváló figyelemmel voltak.

¹⁾ Ezek jegyzékét lásd. Pauler i. m. 23-ik l.

²⁾ Zrínyi téli hadjáratára nagyérdekű, egykorú leírást közöl Berkessi István. Századok 1886. 253—259. l.

A regensburgi hadi tanácsban megállapított hadműveleti terv lényegében a következőket foglalta magában :¹⁾

A császári hadseregből, a német rendek contingenseiből és a magyar csapatokból *három hadsereg* alakítottak.

A fősereg *Montecuccoli* vezérlete alatt a Duna völgyében, Esztergom, Buda s később Belgrád felé fog előnyomúlni; létszáma egyelőre 17,200 gyalogos és 11,600 lovas, összesen 28,800 fő; de ide csatlakoznak még *Nádasdy Ferencz* 6000 főnyi magyar és *Badeni Lajos* örgróf 15,000 főnyi birodalmi serege.

Az északi sereg *de Souches* altábornagy alatt a Vág völgyéből Felső-Magyarországba megy, hol hozzá *Bercsényi* és *Koháry* csapatai, valamint a fölhivandó nemesi insurrectio fog csatlakozni; addig is létszáma 5200 gyalogos és 3300 lovas, összesen 8,500 fő. E sereg föladata Felső-Magyarország (diese Provinz) fedezése s *ha sok időbe nem kerül*, Nyitra, Léva és Nógrád elfoglalása.

A déli sereg végre *Zrínyi Miklós* horvátországi bán, *Strozzi Péter* osztrák altábornagy és *Hohenlohe Gyula* német birodalmi tábornok közös vezérlete alatt 11,400 gyalogos és 1040 lovasból, összesen 12,490 főből volt összeállítva, melyhez (Zrínyi csapatain kívül) még Batthyány, Eszterházy és Draskovics hadai voltak csatlakozandók. E hadseregre nézve hadműveleti tárgyúl Kanizsa volt kitűzve — a mennyiben a vár rendszeres ostrom nélkül bevehető — további rendeltetése azonban egyelőre még nem határozott meg.

Természetes dolog, hogy *Montecuccoli* e hadműveleti tervvel, mely hozzájárulása nélkül állapított meg, semmiben sem értett egyet; de sőt tovább ment s *Zrínyit* avval gyanúsította, hogy a kanizsai hadjáratot nem állami, hanem magánérdekből ajánlotta s hogy annak célja nem egyéb, mint *Zrínyi* birtokainak megoltalmazása, melyeket a kanizsai törökök gyakran pusztítottak el.

Montecuccoli azon aggodalmának is kifejezést adott, hogy a

¹⁾ Die Feldzüge Montecuccolis gegen die Türken, von 1661 bis 1664. Nach Montecuccolis Handschriften und anderen österreichischen Originalquellen. Oest. Mil. Z. 1828-ik évfolyam.

kanizsai hadjárat a török nagyvezér figyelmét csakhamar magára vonja, a török oda nagyobb erőt vet s így a hadszínhely az ő — a császári fővezér — akarata ellenére fő-hadszínhelyé válik.¹⁾

Ajánlatot tett a császárnak, hogy az esetben, ha neki 28,000 gyalogost, 22,000 lovas és 140 ágyút rendelkezésére bocsát, a Duna mentén Esztergom és Buda ellen előnyomúl s *bármily nagyságú török sereggel szembeszáll*; többet nem kíván; *ennél nagyobb erejű sereg csak káros volna* (!?) mivel azt élelmezni nem tudná.

De a császár — bár Montecuccoli visszalépéssel fenyegetőzött — a regensburgi határozatokat föntartotta s a seregek az eredeti tervnek megfelelőleg, a Duna, a Vág és a Mura vidékén összegyűjtettek.

A déli hadsereg számára Zrínyivár képezte a gyülekező pontot. De a sereg még alig volt együtt, a különféle elemekből álló hadsereg csapatai s még inkább azok vezérei közt a viszály kitört. A három vezér közül főparancsnokká egyik sem neveztetett ki s nekik csupán a barátságos egyetértés ajánlatot. Strozzi Péter altábornagy, mint egyszerű, egyenes lelkű, derék katona nagy elismeréssel adózott Zrínyi érdemeinek és rendelkezéseihez készségesen alkalmazkodott; Hohenlohe ellenben, ki Zrínyivel, mint láttuk, már a téli hadjáratban viszályban volt, most sem volt hajlandó a barátságos együttműködésre és serege fölött teljes önállósággal és a másik két résztől teljesen függetlenül kívánt rendelkezni. Hogy ily viszonyok közt eredményes működés várható nem volt, bizonyítgatásra alig szorul.

A hadsereg ápril első napjaiban gyülekezett s elővéde a Mura folyót ápril 7-én lépte át.

Zrínyi Miklós azért siettetta a hadműveletek megkezdését, hogy Kanizsa — ha netalán mégis rendszeres ostrom alá kellene fogni — még előbb legyen elfoglalható, mielőtt *Köprili Ahmed* nagyvezér Nándor-Fehérvárott gyülekező seregével a még helyreállítandó eszéki hídon átkel s a várost az ostrom alól fölmenti.

Ugyancsak ápril 7-én Zrínyi Hohenlohe tábornokkal együtt

¹⁾ Ez valóban be is következett, de benne semmi veszedelmes dolgot nem látunk. Sőt azt hisszük, hogy könnyebb dolog lett volna a török fősereget Eszéknél megverni, mint később bárhol.

Kanizsa alá lovagolt és a vár környékét kémszemle alá vonta. E kémszemle eredménye azon meggyőződés volt, hogy Kanizsát rendszeres ostrom nélkül bevenni nem lehet.

Sürgős fölszólítás intéztetett tehát Grácza, hogy az ostromhoz szükséges lövegek és más hadi szerek minél előbb Zrínyivárhoz szállíttassanak. Ámde ez nem ment oly könnyen; a készletben levő lövegek, lőszer és ostromszerek elégtelenek valának s azok egy része még csak most készült; számos löveg és lövedékek (bombák) nagy része *még csak ezután öntetett.*

A csapatok tehát egyelőre Zrínyivár körül táboroztak és a sereg csak ápril hó 27-én indult újra meg s 28-án érkezett Kanizsa alá.

Mielőtt az események előadásában tovább haladnánk, előbb Kanizsa várának s környékének rövid leírását kell adnunk.¹⁾ (Lásd a rajzmellékletet.)

Kanizsa, e nagyjelentőségű magyar végvár, szigeten feküdt, melyet terjedelmes, körülbelől 1500 lépés szélességű és a *Kanizsa patakot* mindkét oldalt kísérő, mocsár vett körül. A mocsár felületén sűrű nád, kaka s más vízi növények és bokrok között víz csillogott, a talajt pedig puha iszap képezte; mélysége helyenkint oly nagy volt, hogy az ember lovastól együtt elmerült benne.

A vár maga rendes négyszög alakot képezett, négy sarokbástyával s visszahajlított oldalékokkal; a courtinák nem valának kifalazva s rohamczölöpzettel sem bírtak.²⁾ Az arcvonalak mind-egyike előtt 60 lépés széles árokban folyt a Kanizsa patak vize s azt színig megtöltötte; az árkok mélysége másfél öl vala. A vár sem földött úttal, sem síkammal nem bírt; ép úgy hiányzottak a külső védőművek is, melyeket egyébként a mocsár nagy terjedelme föls-legesekké tett.

A Kanizsa patak medre a várat két részre osztja; a balparton fekvő keleti rész *Újvárosnak* neveztetett; ez valamivel magasabban feküdt s erődítményei jobb karban voltak; a jobbparti

¹⁾ Feldzüge Montecuccolis stb. Oest. Mil. Ztg. 1828. II. 2—5. lap. Theatrum Europæum IX. k. 1150. l.

²⁾ A Theatrum Europæum azonban kettős czölöpzetről tesz említést. 1150. l.

vagy nyugoti rész Ó-Város vagy *Alsó-Város* nevet viselt. A mocsár a vár keleti része előtt szélesebb, de sekélyebb, a nyugoti rész előtt valamivel keskenyebb, de mélyebb volt.

A várat a sűrű, magas nád és a bozótok, valamint a mocsáron túl fekvő külvárosok és azok kertjei annyira elfödtek a szem elől, hogy csak a tornyok és a felső várfalak látszottak ki.

A közlekedés a mocsáron át töltéseken történt, melyek a bástyákról és a várfalokról egész hosszúságukban tűz alá voltak vonhatók; a két városrész között a Kanizsa vizén erős, széles, földött híd vezetett át. A keleti részen, tehát az Újváros előtt, a töltés bejáratát erős, földdel feltöltött *palánk* védte, mely azonban lövegekkel felszerelve nem volt. E palánk a keleti rész számára hídfő rendeltetésével bírt.¹⁾ Úgy a vár fölött, mint alább is voltak ugyan még, a víz torlódását előidézendő, malomtöltések, úgy nevezett malomgátak, de ezek, bár a két partot összekötötték, az ostromnál nem használtathattak föl, mert egyrészt a vártól messze estek, másrészt pedig oly keskenyek és gyöngék valának, hogy rajtok lövegekkel vagy szekerekkel közlekedni nem lehetett. Legközelebb volt még a váralatti malomgát, mely a két tábor között az egész ostrom alatt *az egyetlen összeköttetést képezte* s úgy magyar, mint német részről megszállva tartatott. (Lásd a rajzon 10—12. sz.)

Mindezekből kitűnik, hogy Kanizsa vára kevésbé védőművei következtében, mint inkább természettől fogva, igen erős volt. Ha az őrséget váratlanul meglepni sikerül, a várat rajtaütés útján lehetett volna legkönnyebben elfoglalni. Zrínyi, úgy látszik, számított is erre s a várfalak megmászására 500 rohamhágcsót is készített; de a lövegek és ostromszerek megküldésében beállott késedelem következtében a rajtaütésre a kedvező pillanat elmulasztott, később pedig a várőrség, a körülötte folyó készülődések

¹⁾ A mellékelt rajzon a palánk a nyugoti rész, az Ó- vagy Alsó-Város előtt van, az osztrák iratok ellenben azt a keleti elé helyezik. Nem lehetetlen, hogy a németekkel rokonszenvező Theatrum Europæum a palánkot csak azért helyezi a nyugoti rész elé, hogy az elfoglalás dicsőségét Hohenlohenak adhassa, melyet az osztrákok Strozzi számára vesznek igénybe. Az ellenmondás nehezen deríthető föl.

által figyelmessé téve, az őrszolgálatot nagy szigorral és éberséggel teljesítette.

A vezéreket e felől az április hó 17-ike estéjén végrehajtott kémszemle eléggé meggyőzte s így most már csak a rendszeres ostromra lehetett készülniök.¹⁾

A hosszú készülődések alatt azonban a sereg létszámában tetemesen megfogyván, a főseregtől, mely a Duna mellett még mindig tétlenül állott, tetemes erősítések vonattak a Murához, minek következtében a déli hadsereg, midőn április 28-án Kanizsa alá ért, a következő jelentékeny létszámmal bírt: ¹⁾

Strozzi gyalogság...	1800 fő	
Spikh „	1200 „	
Hohenlohe ²⁾	} gyalogos	4000 „
		} lovas
Piccolomini vértések	700 „	
Rappach	1000 „	
Német és osztrák csapatok...	9700 „	
Zrínyi magyar-horvát csapatai	7400 „	
Összesen	17100 fő	

Útközben voltak még a Sparr és Montfort gyalogezredek, melyek megérkezése néhány nap alatt volt várható. Ellenben levonandók a fentebbi létszámból a bajorok Bucher tábornok alatt álló (1500 főnyi) csapatai, *mivel ezek a közreműködést megtagadták.*

Bárha a kémszemle kétségtelenné tette, hogy az ostrom sikeresen csak a keleti rész, az Újváros, ellen intézhető, Hohenlohe — nem a vár körülzárolása céljából, hanem egyedül azon okból, hogy teljes önállósággal működhessék — Zrínyi és Strozsi seregeitől, melyek az Újváros előtt foglaltak állást, *külön vált és seregét a Kanizsa patak jobb partjára vezetvén át, az Alsóvárossal szemben szállott táborba.*³⁾

¹⁾ Die Feldzüge Montecuccolis stb. Oe. M. Z. 1828. II. köt.

²⁾ Hohenlohe 9000 főnyi birodalmi seregéből a téli hadjárat alatt s azután 4000 fő jutott fogyatékbá.

³⁾ A mellékelt rajz könnyebb megértése végett a számjegyek jelentését ide jegyezzük: 1. Ostromszerek raktára s a tartalék föllállítási helye.

A küzdelmet a keleti külváros megtámadásával Strozzi altábornagy kezdte meg; a törökök minden egyes házat védelmeztek és ha elhagyták, fölgújtották. Még nehezebb volt a hídfőt képező palánk elfoglalása, melyet a törökök oly makacsul védtek, hogy bár Strozzi 4000 főnyi erőt alkalmazott, a védők még sem tági-tottak s csak lövegek segítségével voltak onnét elűzhetők. Midőn a palánk őrsege magát tovább már nem tarthatta, a palánkot fölgújtotta és a várba vonúlt.¹⁾

Hohenlohe már ez első nap oly nehéznek találta föladatát, hogy Zrínyinek *az ostrom fölhagyását tanácsolá;*²⁾ de Zrínyi semmikép se volt rávehető, hogy az ostromtól a kezdet nehézségei miatt rögtön elálljon és egy dolgot félbehagyjon, mely tulajdonkép még meg sem kezdetett.

Az ostromra tehát az előkészületek megtétettek és ápril hó 30-dikán megkezdődött a közeledő töltések (approches) készítése. Ez kétségtelenül nagy és nehéz munka volt; míg más várak ostromlásánál a közeledés árkok segítségével történik, hol a kihányt föld egyidejűleg védőgátat képez, itt óriási mennyiségű, 25 láb vastagságú kötegekbe kötött rőzsét kellett előbb a mocsárba súlyeszteni, melyekre a Gráczból érkezett és Zrínyi által készített és most rőzsével átfont ostromlétrák fektetettek; ily módon a víz alatt útvezetékféle készült, mely rőzsekötegekkel mindaddig emeltetett, míg a vízből kiért s azután földdel behányattathatott. A védő tüzelése

2. Hohenlohe gróf szállása két csürben. 3. Bambach lovas tábornok szállása. 4. Laye tábornok szállása. 5. A lüneburgi urak szállása. 6. Palánk a töltés bejáratánál (lásd a 638. lapon tett megjegyzést). 7. Hohenlohe földött közeledő töltése. 8. A várba vezető s gátakkal elzárt töltés. 9. Hohenlohe tüzérsége által lőtt rések. 10. Malom német őrséggel. 11. A hely, hol Bois-Renaut német tábornok elfogatott. 12. Malom, magyar őrséggel. 13. A magyar tábor. 14. Zrínyi Miklós sátra. 15. Osztrák tábor. 16. Tüzér-és ostromszer-telep. 17. Strozsi altábornagy sátra. 18. Spikh tábornok sátra. 19. Bucher bajor tábornok sátra. 20. A töltés. 21. A Zrínyi által kezdett és Strozsi által folytatott földött közeledő töltés.

¹⁾ Már más helyen említettük, hogy a palánk elfoglalását a németek Hohenlohenak, az osztrákok Strozzinak tulajdonítják. Hát a Zrínyi által vezetett 8000 főnyi magyar csapat csak néző volt? Sajnos, hogy Zrínyi tetteit föl nem jegyezte; sok dolgot más világitásban látnánk.

²⁾ Theatrum Europæum IX. 1151. l.

ellen a mukások szintén vastag rőzsekötegekkel, azután pedig földdel megtöltött sánczkosarakkal oltalmaztattak.

A közeledés ily módon való végrehajtása a munka rendkívüli nehézségei mellett még azon nagy hátránynyal is bírt, hogy a közeledő töltés javarészből faanyagból állott, mely könnyen tüzet fogott s így a védő tüzérsége által könnyen fölgújthatott.

A támadó munkálatokat a három fontos ezredlővegeken kívül 30 nehéz löveg fődözte, melyek a rajzon látható lövegállásokból működtek.

A munkálatok a három közeledő töltésen serényen folytak, midőn a törökök a várból május 6-dikán első ízben kirohantak; a kirohanás gyorsan visszaveretett, de ez idő alatt egyes törökök a mocsár buczkáin keresztül fektetett deszkákon a magyar közelítő töltéshez oly közel jutottak, hogy a hajdúkat kézi lőfegyverekkel előnyösen löhették; Zrínyi erre a sánczkosarakat egymáshoz közelebb helyeztette és a munkások mellé állandó gyalogsági fődözetet is rendelt.

Május 7-dikén mindez ismétlődött, de a török nagy veszteséggel ismét visszaűzetett.

Május 13-dikán a törökök mindét oldal felé kirohanást intéztek s ez alkalommal a német (Hohenlohe) őrség egy részét alva találván, fogságba hurczolák.

A következő napon a törökök csónakokon közelítették meg a nyugoti töltést s meggyújtották; a dolog hamar észrevétetvén, a tűz eloltatott s a rőzsék vízzel megöntöztettek, az ellenséghez legközelebb levő részek pedig ezenfelül friss ökörbőrrel borítottak be.

Május 16-án, 17-én és 18-án a török újabb és újabb kísérleteket tett a közeledő töltések fölgújtására s bár mindkét oldalt 15—20 lépés hosszú rész le is égett, a töltések a vár árkatát május 20-dikáig mégis egész 50 lépésnyi távolságra megközelítették. Ugyanazon időben a keleti oldalon a várfalak egy része, valamint a fő-bejárat tornya is leomlott.

De a törököknek is sikerült e napon Strozzi közeledő töltéséből 30 lépés hosszú részt elégetni; a kirohanásnál, mely mindkét oldal felé egyidejűleg történt, Strozsi karján és kezén megsebesült, Sparr ezredesnek pedig jobb karját ellőtték.

Az ostrom ezután mindig kevesebb sikerrel haladt; a törökök magokat a mocsár buczkái közé befészkelvén, a lövegtüzet a kézi lőfegyverek tüzével is támogatták, a töltések elkészült részeit elégették, s az ostromlónak érzékeny károkat és késedelmet okoztak.

A tűzhatás szintén a törökökre nézve vált kedvezőbbé, mert az ostromlók lövegeinek több mint kétharmada részint a rossz anyag, részint a folytonos tüzelés folytán használhatatlanná vált; a lőszerkészlet elegendő lett volna ugyan, de az elromlott lövegek golyói a még meglevőkbe nem illettek, szóval a török ágyúk nagyobb kárt okozának az ostromlónak, mint a milyet ők előidézni képesek valának.

Május 22-én jutott a hír az ostromlók táborába, hogy a nagyvezir erős fölmentő hadsereggel (a jelentés 50—60,000 főről szólott) közeledik. E hír, bár nagyított, de igaz volt. Köprili Ahmed Vukováron vette Hassan pasának, a meggyilkolt Ibrahim helyébe lépett kanizsai parancsnoknak, a vár szorúlt helyzetéről szóló jelentését; május 14-dikén átkelt az eszéki, időközben elkészült hídon és Siklóson s Pécsen át május 25-dikén Szigetvárra ért.¹⁾

E hírek folytán a keleti oldalon, Zrínyi és Strozzi táborának körül a magyar csapatok által egy, az egész területet körülfogó circumvallationalis vonal építése kezdetett meg, míg Hohenlohe a közlekedés megkönnyítésére az alsó malomgátat igyekezett teljesen hasznavehető állapotba helyezni.

De az ostrommunkálatok most még kevésbé haladtak. A lövegek legnagyobb része elromolván, a tüzelés mindinkább lassúvá vált; a töltések készítése ennél fogva még lassabban haladt s a fölgyújtástól a legnagyobb elővigyázat mellett sem volt megóvható; a mi egy nap elkészült, azt a várórség rendesen vagy egészen, vagy legalább részben elégette.

A törökök a buczkákön éjjel-nappal tartottak apró őrsegeket, melyek a szertekalandozókat lelőni vagy elfogni igyekeztek; így május 23-án Hohenlohe szárnysegéde, Bois-Renaut tábornok is, midőn Zrínyi táborába lovagolt, a malomgáton elfogatott.

¹⁾ Strozsis Tod bei Serinvár 1664. Oe. M. Z. 1836. II. 192. l.

Junius 1-én a közeledő töltések csak 20 lépéssel voltak közelebb a várhoz, mint május 20-án.

Ugyane nap biztos híre érkezett, hogy a nagyvezír 40,000 főnyi sereggel és 100 ágyúval már csak három mértföldre van Kanizsától. Zrínyi azt javasla, hogy *az egész sereg kerekedjék azonnal föl, vonúljon a nagyvezír elé és támadja őt meg.* De erről sem Strozzi, sem Hohenlohe hallani sem akarának.¹⁾ Midőn pedig Zrínyi a szövetséges német sereg parancsnokát arra szólítá föl, hogy a külső védő gyűrű (circumvallatio) megszállásához szintén csapatokat rendeljen, Hohenlohe ezt *kereken megtagadta.* Hogy tehát a létszám szaporíttassék, továbbá hogy a török magát a tábor körül be ne fészkelhesse, Zrínyi Strozzi tábornokkal egyetértőleg *Segesd, Babocsa és Berzencze* őrségét a táborba rendelte, a várakat pedig fölgújtatá.

Az idő most — midőn az egységre és egyetértésre legnagyobb szükség vala — haszontalan vitatkozásokkal telt el, pedig az ellenség az előőrsökkel már harczban állott. Zrínyi a legnagyobb erőfeszítéssel igyekezett vezértársait a támadó föllépésre birni és Strozzi altábornagyot meg is nyerte, de Hohenlohe hajthatatlan maradt és az ostrom megszakítását s a seregeknek a Zrínyivárra való *visszavonulását* ajánlá.

A hadi tanács vitatkozása még javában folyt, midőn az előőrsöktől jelentés érkezett, hogy a nagyvezír serege közeledik; erre a sereg nagyobb része a tábornokokkal együtt a külső védőgyűrűhöz sietett. A várőrség e mozgalmat szintén észrevette, s a tábor osztrák része ellen heves tüzelést kezdve, a közeledő töltésen dolgozó katonák közül 60 embert lelőtt; majd a beállott zavart ügyesen fölhasználva, kirontott és a közeledő töltést több helyen egyszerre fölgújtván, abban oly nagy kárt tett, hogy a töltés eredeti állapotába tizennégy napi munka után se lett volna visszahelyezhető.

A nagyvezír közeledéséről szóló hír hamisnak bizonyulván, a vezérek a csapatokkal együtt a táborba visszatértek.

¹⁾ Osztrák források ez ajánlatot is Strozsinak tulajdonítják; a németek (Theatrum Europæum) ellenben megnyugszanak, hogy Hohenlohe tábornok, *a kereszténység magasabb érdekeinek megóráására*, csak a visszavonulást sürgette.

A tanácskozás újra fölvétetvén, a keleti közeledő töltésnek a törökök által történt elrombolása új alkalmat szolgáltatott Hohenlohe tábornoknak, hogy az ostrom félbenhagyását és a visszavonulást sürgősen ajánlja. Hosszas rábeszélés után sikerült is neki Strozzi altábornagyot és az osztrák tábornokokat ajánlatának megnyerni, mire Zrínyi magyar alvezéreivel egyedül maradván, a határozathoz szintén csatlakozni volt kénytelen.

A Zrínyivárra való visszavonulás tehát kimondatott és ez elhatározásról a császárnak jelentés tétetett.

A jelentésben a visszavonulás a következőkkel indokoltatott:

1. A seregek létszáma a beérkezett erősbitések daczára ismét 16,000 főre apadt.¹⁾ A csapatok a folytonos fárásztó munka, az időjárás és a szenvedett nélkülözések folytán teljesen ellankadtak, úgy hogy a harc alig volna megkockáztató.²⁾

2. A német birodalmi sereg az osztrák-magyartól a mocsarak által elkülönítve lévén, jó közlekedés hiányában ez utóbbiakat megfelelően nem támogathatná.³⁾

3. A kenyér elfogyott; a csapatok kenyeret már három nap óta nem kaptak, s újabb szállítás a legközelebbi időben nem volt remélhető.

4. A külső védővonal (circumvallatio) fölötte hosszú s megszállására elegendő csapat nincs.⁴⁾

5. A törökök a részeket egyenként megtámadhatják és megverhetik, vagy a tábor és Zrínyivár közé állva, az osztrák-magyar sereg visszavonuló vonalát elvágják, sőt magát Zrínyivárt is, mely fölötte gyarló, könnyen bevehetik.⁵⁾

6. Megtörténhetik az is, hogy a török főszereg az ostromlót csak megfigyelteti s ereje nagyobb részével az országot földúlja, vagy talán Grác ellen indul s azt beveszi.

¹⁾ A német forrás szerint; az osztrák forrás 17,000 főt mond, melybe azonban a bajorok bele nem számítandók.

²⁾ Ez valószínűleg csak a német és osztrák csapatokra vonatkozik, mivel Zrínyi folyton a harc fölvétele mellett volt.

³⁾ Kinek a hibája?

⁴⁾ Wassenhofen és d'Avencourt német mérnökök építették.

⁵⁾ E *gyarló* sáncz vagy júhakol, mint Montecuccoli gúnyosan nevezi, a töröknek négy heti ostromába került; pedig az ostromot Montecuccoli semmikép sem gátolta.

7. A mai (június 1.) kirohanás alkalmával a közeledő töltések egyike annyira megrongáltatott, hogy az 14 napi munkával se lenne újra helyreállítható.

8. A lövegek legnagyobb része hasznavehetetlenné vált.

9. Az ellenség már csak egy mértföldre van a tábortól, a várt erősítések felől pedig még semmi hír sem érkezett. De még ha a főszeregtől Kanizsa felé elindult csapatok, nevezetesen Sparre tábornagy 3000 gyalogossal és Sporck altábornagy három lovas ezreddel itt volnának is, még ez erő is elégtelen lenne arra, hogy akár az egyik, akár a másik részt az ellenállásra képessé tegye.

Mindez okoknál fogva a seregek, Hohenlohe a Kanizsa jobb, Zrínyi és Strozzi annak balpartján visszavonulásukat, még a következő éjjel megkezdék.

A visszavonulás fődözésére Zrínyi Batthyány magyar hadát Kis-Komárom felé rendelte, a többi részekkel pedig megindult Zrínyivár felé; nyomban követte őt Strozzi serege.

A török főszereg azonban nem Kanizsa, hanem Zrínyivár felé tartott s elővéde Strozzi vonatát meg is támadta, a legénységből többet fölkonzolt és néhány szekeret ki is rabolt. Hohenlohe a nehéz út miatt igen lassan jutott előre s bár a Zrínyivár Kanizsához alig négy óra, csak június 3-dikán ért oda; vele együtt érkezett meg a török is, minek folytán heves küzdelem fejlődött ki, melyhen mind a három sereg csapatai részt vettek.

Zrínyi még egy kísérletet tett, hogy vezértársait cselekvő föllépésre bírja; utalt a kedvező terepre, melyben a nagyvezír előnyomulása föltartóztatható és *serege kedvező körülmények közt megtámadható lenne*. De a német tábornokok mindaddig, míg a Mura folyót magok és a török közt nem tudták, semmiféle vállalatba bocsátkozni nem akartak.

A seregek tehát a Mura jobb partjára vonultak át, míg a balparti magaslatokon a nagyvezír serege ütött tábort.

A török sereg már másnap megkezdte Zrínyivár ostromát, s bár később az egész főszereg a Dunától a Mura melletti táborban egyesítetettet s maga Montecuccoli is megjelent, a vár a törökök által Montecuccoli serege szemeláttára június hó 30-dikán bevételre és leromboltatott.

RÓNAI HORVÁTH JENŐ.